

בס"ד

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ İLE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için **Wohl Legacy**'ye teşekkürlerimizle

Utancın Gücü

Metsora

20 Aralık 2013'te Justine Sacco adında bir kadın, Afrika'ya doğru bir uçağa binmeden önce Heathrow havaalanında bekliyordu. Vakit geçirmek için, AIDS kapmanın tehlikeleri hakkında, üslubunun güzelliği tartışılabilir nitelikte bir tweet mesajı gönderdi. Hemen o sırada gelen bir cevap yoktu ve Sacco, kopmak üzere olan fırtınadan bihaber, uçağa bindi. On bir saat sonra, uçak indiğinde, uluslararası çapta büyük bir yankı uyandıran bir davaya konu haline geldiğini keşfedecekti. Attığı tweet ve ona verilen cevaplar internette viral hale gelmişti. Takip eden 11 gün boyunca Sacco'nun ismi bir milyonu aşkın Google aramasına konu oldu. Irkçı diye yaftalandı ve işinden kovuldu. Bir anda paryaya dönüşmüştü.¹

Yeni sosyal medya, antik bir olgu olan aleni ayıplamayı tekrar geri getirmiştir. Yakın zamana ait iki kitap – Jon Ronson'un *So You've Been Publicly Ashamed* ve Jennifer Jacquet'in *Is Shame Necessary?*² adlı kitapları – bu konuyu ele almıştır. Jacquet bunun iyi bir şey olduğuna inanmaktadır. Örneğin, kamu kurumlarının daha sorumlu bir şekilde davranmasını sağlamanın bir yolu olabilir. Ronson ise bunun tehlikelerine işaret eder. Mensubu olduğunuz cemaat tarafından ayıplanmak bir şeydir; ne sizin hakkınızda ne de davranışınızın hangi bağlam dâhilinde gerçekleştiği hakkında en ufak bir şey bilen küresel bir yabancılar ağı tarafından ayıplanmaksa oldukça farklı bir şeydir. Bu, adalet arayışından çok, linç peşindeki bir güruhu andırır.

Her iki şekilde de, bu bize, normal şartlarda hayret verici bir olgu olan ve hem geçen, hem de bu haftaki *peraşalarda* geniş bir şekilde ele alınan *tsaraat* konusunu anlamak için bir bakış şekli sunmaktadır. *Tsaraat* çeşitli yerlerde cüzam, cilt hastalığı ve pullu döküntüye sebep olan bir enfeksiyon şeklinde çevrilegelmiştir. Ancak *tsaraatı*, bilinen herhangi bir hastalıkla tanımlamakta, aşılması zor sorunlar vardır.

¹ Jon Ronson, *So You've Been Publicly Shamed* [Bu Şekilde Alenen Ayıplandın], London: Picador, 2015, pp. 63-86.

² Jennifer Jacquet, *Is Shame Necessary? New Uses for an Old Tool* [Utanc Gerekli midir? Eski Bir Aracın Yeni Kullanımları], London: Allen Lane, 2015.

Öncelikle, *tsaraat*ın belirtileri, cüzam olarak da bilinen Hansen Hastalığı ile bağdaşmamaktadır. İkincisi, Tora’da tarif edilen *tsaraat* yalnızca insanları değil, evlerin duvarlarını, eşyaları ve giysileri de etkiler. Bu özelliğe sahip, bilinen hiçbir tıbbi durum yoktur.

Bunun yanında, Tora bir kutsiyet ve doğru davranış kitabıdır. Tıbbi bir metin değildir. Öyle olsaydı bile, David Tsvi Hoffman’ın açıklamalarında³ işaret ettiği üzere, uygulanan prosedürler, *tsaraat*ın bulaşıcı bir hastalık olması halinde yapılması gerekenlerle bağdaşmamaktadır. Son olarak, Tora’da tarif edildiği şekliyle *tsaraat*, hastalığa değil, *tuma*, yani manevi kirliliğe yol açan bir durumdur. Sağlık ve manevi saflık tamamen farklı şeylerdir.

Hahamlarımız buradaki gizemi çözümlemek için, peraşamızı, Tora’da bir insanın fiilen *tsaraata* yakalandığı olaylarla ilişkilendirme yoluna gitmişlerdir. Örneğin *tsaraat*, kardeşi Moşe’ye karşı konuştuğu zaman Miryam’ın başına gelmiştir (Bamidbar 12:1-15). Değinilen bir başka örnek, Yanan Çalılık’ta Tanrı’ya Bene Yisrael’in kendisine inanmayacaklarını söyleyen Moşe’dir. Bunun ardından Moşe’nin eli kısa bir süre için “kar gibi *tsaraat*lı” hale gelmişti (Şemot 4:7). Hahamlarımız, *tsaraat*ı, *laşon ara*, yani “kötü konuşma”nın, başka bir deyişle başka bir insan hakkında olumsuz veya karalayıcı şekilde konuşmanın bir cezası olarak görmüşlerdir.

Bu, *tsaraat* belirtilerinin – küf, renk kaybı – neden duvarları, eşyaları, giysileri ve insan cildini etkilediğini açıklamalarına yardımcı olmuştur. Bunlar, bir uyarılar veya cezalar dizisiydi. Öncelikle Tanrı, ihlalde bulunan kişiyi, evinin duvarlarında bir çürüme işareti göndererek uyarmaktaydı. Kişi *teşuva* yaptığı takdirde mesele bununla kalırdı. Ama *teşuva* yapmaktan geri kaldığı takdirde, önce eşyaları, sonra giysileri ve nihayet cildi etkilenirdi.

Bunu nasıl anlamamız gerekmektedir? “Kötü konuşma”, neden, varlığına işaret etmek için bu tuhaf olguları gerektirecek kadar ciddi bir ihlal olarak görülmekteydi? Ve neden başka bir şekilde değil de bu yolla cezalandırılmaktaydı?

Antropolog Rut Benedict ve Japon kültürü hakkında yazdığı kitabı *The Chrysanthemum and the Sword*⁴ iki tür toplum arasındaki ayrımı popüler hale getirmiştir: *kabahat kültürleri* ve *utanç kültürleri*. Antik Yunan, tıpkı Japonya gibi, bir utanç kültürüydü. Yahudilik ve ondan etkilenen dinlerse (en barizi, Kalvinizm) kabahat kültürleridir. Aralarında somut farklar vardır.

Utanç kültürlerinde önemli olan, diğer insanların yargısıdır. Ahlaki davranmak, toplumun biçtiği rollere, kurallara ve beklentilere uyumlu hareket etmek demektir. İnsanların yapmanızı beklediği şeyleri yaparsınız. Toplumun teamüllerini takip edersiniz. Eğer bunu yapmaktan geri kalırsanız, toplum sizi, ayıplamaya, alaya, onaylamamaya, utandırmaya ve dışlamaya tabi tutarak cezalandırır. Kabahat kültürlerinde önemli olan, başkalarının ne düşündüğü değil, vicdanınızın sesinin size ne söylediğidir. Ahlaki bir şekilde yaşamak, içselleştirilmiş ahlaki buyruklara uygun hareket etmek demektir: “Yap” ve “Yapma”. Önemli olan, doğru ve yanlış olduğunu bildiğiniz şeylerdir.

Utanç kültürlerinde insanlar, *başkaları tarafından yönetilir*. Başkalarının gözlerinde nasıl göründüklerine önem verirler veya bugün söylediğimiz gibi “imajlarını” düşünürler. Kabahat kültürlerinde insanlar *içten yönetilir*. Kendileri hakkında, mutlak dürüstlük anlarında bildikleri şeyleri önemserler. Sosyal imajınız zarar görmediyse bile, eğer yanlış yaptığınızı biliyorsanız, bu size kendinizi rahatsız hissettirecektir. Gecenin bir yarısında huzursuz bir şekilde uyanacaksınız: “Ah ödleğ vicdan, nasıl da azap çektiriyorsun

³ Rabi David Tsvi Hoffman, *Sefer Vayikra* açıklamaları [İbranice] (Yeruşalayim: Mossad Harav Kook, 1972), cilt. 1, s. 253–255.

⁴ Boston: Houghton Mifflin, 1946. [*Krizantem ve Kılıç* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019).]

bana!” der Shakespeare’nin III. Richard’ı. “Bin bir dili var vicdanımın / Her biri bir hikâye anlatıyor / Her hikâye de suçluyor beni alçak diye.” Utanç, toplum karşısında küçük düşmektir. Kabahat veya suçluluk ise, içsel bir azaptır.

Yahudilikte bir kabahat kültürünün ortaya çıkışı, Tanrı ile insan ırkı arasındaki ilişkiyi anlayış şekline dönüşmüştür. Yahudilikte bizler, toplumun seyirci ve yargıç olduğu bir sahnede birer aktörden ibaret değilizdir. Toplumı aldatabiliriz; Tanrı’yı aldatamayız. Tüm oyunculuklar ve gurur, her bir maske ve kişilik, toplumsal imajın kozmetik yollarla geliştirilmesi – bunların hiçbir önemi yoktur: “A-Şem, insanların baktıkları şeylere bakmaz. İnsanlar dış görünüşe bakarlar, ama A-Şem kalbe bakar” (Şemuel I 16:7). Utanç kültürleri kolektif ve uyumcudur. Bunun aksine, prototipik kabahat kültürü olan Yahudilik, birey ve onun Tanrı ile olan ilişkisi üzerine vurgu yapar. Önemli olan çağın kültürüne uyup uymadığımız değil, iyi, adil ve doğru olanı yapıyor olup olmadığımızdır.

Bu, *tsaraat* kanununu çarpıcı bir hale getirir, çünkü Hahamlarımızın açıklamasına göre, *tsaraat*, Tora’da, *kabahatten ziyade utançla cezalandırılan* ender örneklerden birini teşkil etmektedir. Bir evin duvarlarında küf veya renk kaybının ortaya çıkması, yanlış kişisel davranışın aleni bir sinyaliydi. Orada yaşayan veya orayı ziyaret eden herkese, “Bu yerde kötü şeyler söylendi” demenin bir yoluydu. Ufak ufak, bu sinyaller, suçlu kişiye gittikçe yaklaşmaktaydı; bir sonraki aşamada kişinin yatağında veya iskemlesinde, sonra giysilerinde, ardından cildinde – ta ki kendisini, *tame* diye teşhis edilmiş halde bulana kadar.

Ve üzerinde [*tsaraat* olduğu kesinleşmiş bir] leke olan, *tsaraatlı* kişi – giysileri yırtık, başındaki saçları düzensiz olmalıdır. Bıyık bölgesine kadar örtünmeli ve [etrafına] “*Tame! Tame!*” diye seslenmelidir. Leke üzerinde olduğu sürece *tame* olarak kalacaktır. *Tamedir*. Yalnız kalmalıdır. Yeri kampın dışıdır. (Vayikra 13:45-46)

Bunlar, en tipik utandırma ifadeleridir. İlki, *damgalamadır*: rezil olmayı veya onur kaybını ifade eden toplumsal işaretler (yırtık giysiler, bakımsız saçlar). Ardından *dışlama* gelir: toplumun normal olaylarından geçici olarak hariç tutulma. Bunların hastalıkla hiçbir ilgisi yoktur ve tamamen, sosyal onaylamazlıkla bağlantılıdır. *Tsaraat* kanununu ilk bakışta anlaması bu denli zor hale getiren budur: bu kanun, utanca bağlı olmayan, kabahat bazlı bir kültürde, toplumsal ayıplamanın ender örneklerinden biridir.⁵ Ancak normal utanç kültürlerinden farklı olarak, bu örnek, bu onaylamazlığı toplumun kendisi ifade ettiği için değil, topluma bunu yapması gerektiği sinyalini Tanrı verdiği için ortaya çıkmıştır.

Bu neden özellikle *laşon ara*, yani “kötü konuşma” konusunda olmuştur? Çünkü *konuşma*, *toplumu bir arada tutan şeydir*. Antropologlar, insanlar arasında dilin, tam da aralarındaki bağları güçlendirmek ve bu sayede diğer herhangi bir canlıdan daha büyük gruplar halinde işbirliği yapabilmek için evrildiğini öne sürmüşlerdir. İşbirliğini ayakta tutan şey, *güvendir*. Bu, kişiye, gerektiği takdirde başkalarının da aynı şekilde davranacaklarına güvenilebileceğinin bilinciyle, grup uğruna fedakârlıklar yapma olanağı sağlar ve onu buna teşvik eder. *Laşon ara* tam da bu sebepten dolayı bu denli yıkıcıdır. Güveni baltalar. İnsanları birbirlerine karşı şüpheli hale getirir. Grubu bir arada tutan bağları zayıflatır. Müdahale edilmediği takdirde, *laşon ara*, saldırdığı herhangi bir grubu yok edecektir: bir aileyi, bir takımı, bir cemaati, hatta bir ulusu bile. Benzersiz

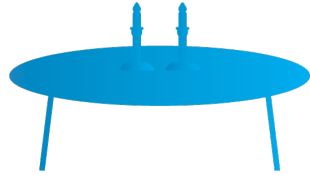
⁵ Utandırmanın başka bir örneği de, Raban Yohanan ben Zakay’ın görüşüne göre, altı yıllık hizmet dönemini tamamlamış olmasına rağmen özgür kalmak istemeyen bir kölenin kulağının bir kapı pervazına dayanarak delinmesini içeren seremonidir (Şemot 20:6). Bkz. Raşi’nin oradaki açıklaması ve Kiduşin 22b.

düzeyde kötücül karakterinin sebebi de budur: Dilin gücünü, tam da dilin yaratmak üzere meydana getirildiği amacı – yani sosyal bağı ayakta tutan güveni – zayıflatmak için kullanır.

Laşon aranın cezasının, *aleni teşhir* (duvarlarda, eşyalarda, giysilerde ve ciltte ortaya çıkan işaretler), *damgalama ve utandırma* (yırtık giysiler vb.) ve *dışlama* (kampın dışında yaşamaya zorlanma) yoluyla geçici bir süre için toplum dışına çıkarılmak olmasının sebebi budur. Kötü niyetli dedikoducuyu, kanunlar, mahkemeler ve suçun tespiti gibi normal teamülleri kullanmak suretiyle cezalandırmak zordur, hatta belki de olanaksızdır. Bu araçlara, bir *motsi şem ra*, yani iftira veya karalama durumunda başvurulabilir, çünkü bu gibi kabahatlerin hepsi, *yalan veya yanlış ifadelerde bulunmayı* içerir. *Laşon ara* ise daha üstü kapalı bir niteliğe sahiptir. Yalanla değil, ima ve kinayelerle yapılır. Bir insanın itibarını fiilen bir yalan söylemeksizin zedelemenin çok yolu vardır. *Laşon ara* ile suçlanan bir kişi kolaylıkla “Ben öyle demedim, ben öyle demek istemedim ve eğer istediysem bile, doğru olmayan bir şey söylemedim” diyebilecektir. Fiilen yalanlar telaffuz etmeksizin ilişkileri zehirleyen insanlarla başa çıkmanın en iyi yolu, onların ismini çıkarmak, onları utandırmak ve dışlamaktır.

Hahamlarımıza göre, antik dönemlerde *tsaraat*ın mucizevi bir şekilde yaptığı şey buydu. *Tsaraat* artık Tora’da tarif edildiği şekliyle mevcut değildir. Ama internet ve sosyal medyanın alenen ayıplama araçları olarak kullanımı, bir utanç kültürünün hem gücünü hem de tehlikesini ortaya koymaktadır. Tora buna sadece ender durumlarda başvurur ve *metsoranın* durumunda bu, toplumun kararıyla değil, sadece Tanrı’nın talimatıyla uygulanmaktadır. Yine de, *metsoranın* verdiği ders bakidir. Kötü niyetli dedikodu, *laşon ara*, ilişkileri baltalar, sosyal bağları aşındırır ve güvene zarar verir. Teşhir edilmeyi ve ayıplanmayı hak eder.

Asla başkaları hakkında olumsuz konuşmayın ve bunu yapanlardan çok uzak durun.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. *Tsaraat*ın mesajı günümüz dünyasında neden bu kadar günceldir?
2. Sözler Tanrı için neden önemlidir? Sözler insan ırkı için neden önemlidir?
3. Hiç sosyal medyada nefret söylemine rast geldiniz mi? Sizce dikkatlerin bu şekilde size yöneltilmesi size kendinizi nasıl hissettirir?